‘EKSİK’ HAYVAN – ‘ÜSTÜN’ İNSAN KARŞITLIĞININ ÖTESİNDE: NİETZSCHE’DE UNUTMA VE DERRİDA’DA DOKUNMA ÜZERİNE

Zülfükar Emir Özer¹

Öz

Düşünce tarihinde çok uzun bir süre boyunca insanın hayvan doğasına ek olarak özel bir niteliği varmış gibi tanımlanmış ve bu niteliği ya da yetisi sayesinde varlık ağacında ontolojik olarak diğer canlılardan, özellikle de hayvanlardan farklı olarak daha yüksek ve ayrıcalıklı bir pozisyona yerleşmiştir. Modern (insan) özne anlayışının ortaya çıkması ve yükselişiyle beraber insanın rasyonelliği ve belleği gibi yetilerine, biyolojinin ve özellikle de Darwinci devrim ve bu devrimden sonra gelişen düşünce sistemleri için ise dokunma yetisine ve dokunma bağlamında insan eline verilen değer, insanın diğer canlılardan ayrı özel niteliklere ya da yetilere sahip olduğu inancının devam etmesine neden olmuştur. Fakat postmodernizmin modern özne eleştirisi ile birlikte bu ayrıcalıklı konum ve bu konumu sağladığına inanılan nitelikler ve yetiler sorgulama konusu haline gelmiştir. Bugünkü postmodern durumun hazırlayıcısı kabul edilen birkaç düşünürden biri olan Nietzsche, belleğe yapılan aşırı vurgu yüzünden hayvansal unutma gibi önemli, aktif bir yetinin göz ardı edilmesini eleştirmiş ve bu yetinin ya da aktif dürtünün kozmolojik bir kuvvet olduğuna vurgu yapmıştır. Unutmaya itibarını iade ederek bellek üzerinden diğer canlılara üstünlük kurduğuna inanan modern öznenin üzerinde yükseldiği yapıyı temellerinden sarsmıştır. Derrida da çok benzer bir şekilde, insana özgü olduğu kabul edilen dokunma yetisinin tüm canlılarda ortak olduğunu, hatta Nietzscheci bir hamleyle bu yetiyi insan-hayvan ikiliğinin ötesine yerleştirerek benzer bir eleştiriyi başka bir yoldan devam ettirmiştir. Bu bağlamda bu metinde, iki düşünürün insan-hayvan ikiliği üzerine eleştirileri ele alınacak ve bu eleştirilerin ortaklıklarına vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modern Özne, Darwinci Devrim, Bellek, Unutma, Dokunma, İnsan-Hayvan İkiliği.

BEYOND ‘DEFICIENT’ ANIMAL – ‘SUPERIOR’ HUMAN DICHOTOMY: ON FORGETTING IN NIETZSCHE AND TOUCHING IN DERRIDA

Abstract

In the history of thought, human beings have been described as they have additional qualities to their animal nature, and by virtue of those qualities or capacities, they have been ontologically ranked higher than other living beings, especially than animals. With the emergence of the modern (human) conception of subject, qualities such as human rationality and memory, and with the emergence of the Darwinian revolution and systems of thinking following this revolution, the importance given to touching and the human hand in terms of touching retains the belief that human beings have distinctive qualities and capabilities other than those that animals have. However, with the criticism of postmodernism on the modern subject, human beings’ privileged position among other living beings and their qualities or capabilities, which are believed to provide this position, are put into question. Nietzsche as one of the few forerunners of today’s postmodern condition criticizes the excessive emphasis on memory and gives priority to forgetting, which is an active drive or power. By revalorising forgetting, Nietzsche’s understanding shakes the foundations of the structure on which the modern subject has risen. In a very similar way, Derrida claims that touching which has been thought to be peculiar to human beings is actually common to all living beings and he goes beyond the human-animal dichotomy with a very Nietzschean move. In this context, this text aims to elucidate the criticisms of both thinkers in terms of human-animal dichotomy and to show how their criticisms converge.

Keywords: Modern Subject, Darwinian Revolution, Memory, Touching, Human-Animal Dichotomy.

¹ Araştırma Görevlisi, Felsefe, Ankara Üniversitesi, zozeremir@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1898-2885>.

Giriş

Modern insanın diğer canlılarla olan ilişkisinin kurucu ilkelerinden insanın kendisinin bir amaç olduğu fikri, insanın kendini varlık piramidinde en tepeye yerleştirmesini sağlar. Fakat Nietzsche’ye göre bu varlık sıralaması insanlık tarihinin en büyük dört hatasından biridir (Nietzsche, KSA3.474 §115). İnsanın ve diğer hayvanların bu tür bir hiyerarşi ya da ikili karşıtlıklar üzerinden anlaşılmasının eleştirilmesi gerektiğini savunan Nietzsche, bizi insanın konumunu sorgulamaya davet eder. Derrida felsefesi ise hayvan sorununu merkezi olarak ele alan son büyük felsefelerdendir. Derrida’cı yapısöküm, hayvan sorunuyla ilgili olan, fakat sadece hayvan üzerine bir refleksiyon değil; aynı zamanda, kökensel olarak onun aynası olan bir felsefedir. Derrida, Nietzsche’nin işaret ettiği canlılar arası hiyerarşinin ve ikili karşıtlık metafiziğinin fenomenolojide de devam ettiğini göstererek bu felsefi çıkmazın devam ettiğine işaret etmiştir. Modern insanın en önemli yetilerinden biri olarak görülen bellek gibi bir yetinin temeline hayvana ait unutmayı yerleştiren Nietzsche, bahsedilen hiyerarşik yapıyı sarsmıştır. Hayvansal unutmama, Nietzsche’de sadece bir yeti olarak yer almaz; unutmanın olmadığı bir durumda, herhangi bir şeyin ortaya çıkması ya da olması Nietzsche’ye göre mümkün değildir. Benzer bir şekilde, dokunma yetisi bağlamında insan eline tanınan ayrıcalığın merkezinde hayvana ait dokunma yetisinin olmasına vurgu yaparak Derrida, görünürde insana ait olan bu ayrıcalığın olanaklılık koşullarını geçersiz kılmıştır. Derrida için dokunmanın radikal bir ontolojik işlevi vardır. Fenomenolojinin, yaşam dünyası [*Lebenswelt*] dünyada olmak [*In-der-Welt-sein*] ve bir arada olmak [*Mitdasein*] gibi kabul ettiği temel ontolojik belirlenimlerin ötesine dokunmayı yerleştirir ve bu belirlenimlerin olanaklılık koşullarından birini dokunmanın – daha doğrusu dokunabilir olmanın ve dokunulabilir olmanın – oluşturduğunu iddia eder.

Bu metinde, Nietzsche’de insanı diğer canlılardan ayıran belleğin, hayvan unutkanlığından ayrı olmadığı ve insana-ait-bellek ile hayvansal-unutmanın ikili bir karşıtlık üzerinden anlaşılamayacağı gösterilecektir. Buna paralel olarak, Derrida’da hayvansal olanın dokunma üzerinden değerinin nasıl iade edildiği gösterilecektir.

Ontolojik Bir Belirlenim ya da Kozmolojik Bir kuvvet Olarak Nietzsche’de Unutma

“Tarihin Yaşam için Yararı ve Sakıncası” (*Unzeitgemässe Betrachtungen II*) metninden hareketle önce Nietzsche’nin alameti farikası olarak hayvan unutkanlığının, insanın hatırlama yetisine göre daha öncel ve primordiyal (ilkel) olduğu iddiası ele alınacaktır. Yani, insanın yaşama biçiminin ve hafızasının tarihdışılık ve hayvan unutkanlığından ayrı olmadığı gösterilecektir. Sonra, unutmanın temel işlevinin olayların gerçekleşmesi ve var olmak için olanaklılık koşulu oluşturduğu iddiası incelenecektir.

Nietzsche’nin temel olarak bu metinde göstermek istediği, kişinin adil bir şekilde tarihle uğraşmasının kabul edilen nesnellikle ilgili olmadığıdır. Fakat bu demek değildir ki Nietzsche hakiki nesnellikten (*wirkliche Objectivität*) vazgeçmiştir. Nietzsche’nin iddiasına göre, insanın varlığı ya da yaşamı (*Dasein*) içkin olarak tarihseldir çünkü insan tüketir, değiller ve kendiyle çelişir. Dönemin tarih anlayışının aksine, Nietzsche için insan yaşamı hem tarihsel hem de tarih dışıdır ve bellek ile birlikte unutmanın gerekli olduğuna vurgu yapar. Bu yüzden tarihsel ya da saf bir adalet kavramına karşı çıkar çünkü bu, yaşamın ve yaşayanların değerini düşürür. Nietzsche için, adaletsizlik ve hata adaletin koşullarını oluşturur çünkü yaşama kabul gören bilgi ve hakikat kavramlarından daha yakındır. Nietzsche, yaşam üzerine kendini dayatan bir adalet anlayışı yerine, yaşam üzerinden yükselen ve ona içkin bir adalet anlayışının peşindedir. Bunun için, geleneksel tarih anlayışı yerine başka tür bir tarih anlayışı ortaya koymaya çalışır. Nietzscheci bir şekilde söylemek gerekirse, ancak bozan, yıkan ve yenileyen ya da canlandıran kuvvetlerin bunu sağlayabileceği iddia edilebilir. Bu bağlamda denebilir ki yaşam tarihseldir; çünkü unutkandır/unutur. Unutma yani hayvansal unutkanlık yaşam için tarihin temelinde yatar. Hatta yaşam için başat kuvvetlerdendir. Unutabilme (*zu vergessen weiss*) (Nietzsche, KSA1.252 §1) ya da hayvan unutkanlığı, insanın hafızasına bağlı değildir; hatta tam tersine insanın hafızası, hayvan unutkanlığına bağlıdır. Yeni bir şeylerin olması ya da ortaya çıkması unutmaya ilişkilidir. Bu anlamda, hayvan unutkanlığı yaratıcı, sanatsal bir kuvvettir. Tarihe bu perspektiften yaklaşma, onun sanatsal yorumlanmasını gerektirir.

Nietzsche, insanın hoşnutsuzluğunun sebebini de insanın unut(a)mamasında görmektedir. Hayvanın doğayla olan uyumlu birlikteliğinin karşısında insanın hafıza/bellek dünyasına bağımlı olması ve bu durum, yani bu şekilde bir unutmanın ona sonsuza kadar kapalı olması insanın hoşnutsuzluğuna sebep olur; hayvana benzerliğinde ele alınan çocuğun sonradan masumiyetini ve mutluluğunu kaybetmesi anlamına gelmektedir.

Önünüzden geçerken otlayan sığırları düşünün: dün ya da bugünün ne anlama geldiğini bilmiyorlar, zıplıyorlar, yemek yiyorlar, dinleniyorlar, sindiriyorlar, tekrar sıçıyorlar ve böylece sabahtan geceye ve günden güne o ana zapt edilmiş haldedirler. O ana ve onun zevkine ya da hoşnutsuzluğuna zincirlenmişlerdir ve dolayısıyla ne melankolikler ne de sıkılmışlardır. Bu, insanın görmesi zor bir manzara; çünkü insan olduğu için kendini hayvanlardan daha iyi görse de, onların mutluluklarını kıskanmaktan kendini alamaz. Sahip oldukları şey, ne sıkıcı ne de acı verici bir hayattır, tam da insanın istediği gibi, yine de bu hayatı sahiplenemez çünkü hayvan gibi olmayı reddeder. Bir insan, bir hayvana pekala şunu sorabilir: "Neden bana mutluluğundan söz etmiyorsun, sadece durup bana bakıyorsun?" Hayvan şöyle cevap vermek ister: 'Nedeni, her zaman söylemek üzere olduğumu unutmam'. Fakat, vereceği cevabı unuttur ve sessiz kalır. Böylece insan, merak içinde kalır... Sonra insan 'hatırlıyorum' der ve bir anda unutan ve onun için her anın gerçekten öldüğü, geceye ve sese geri döndüğü, sonsuza kadar yok olduğu hayvanı kıskanır. Böylelikle hayvan, tarih dışı bir şekilde yaşar (Nietzsche, KSA1.248–49 §1).

Nietzsche burada, insanın kendi pozisyonu karşısında duyduğu kibir gururun ya da üstünlük hissinin problemlili olduğuna dikkat çeker. Ayrıca, *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe* metninde belirttiği gibi geri dönüş de mümkün değildir. İnsan, hafızaya ve bilgiye ihtiyaç duyar (Nietzsche, KSA1.486 §215). Fakat burada vurgulamak istediği hayvanın bu durumu, insanın özüne dair gerekli birtakım şeylere işaret eder. Yaşama biçiminin geleceği ya da bunu iyileştirmek adına insanın kaybettiği şeyleri yeniden ele almasına ve bunları tekrar (farklı bir şekilde de olsa) canlandırmaya ihtiyaç duyar. Ayrıntılı ifade etmek gerekirse, hayvanın hafif varlığı karşısında insanın ağır, bölünmüş, parçalanmış yaşamı iyileşmeye ihtiyaç duyar. Unutamama, geçmiş olaylar zincirinin geri alınamaması insanı çaresiz/dermansız bir acı durumunda bırakmaktadır. Geçmiş çözümlenmediğinde, şimdiki ağırlığı artar ve bu şekilde güçsüzlüğe, kısıtlanmaya sebep olur ve geçmişin hapisanesine mahkûm eder. Kişinin pişmanlık duyduğu, kurtulmak istediği şeyler peşini bırakmaz; vicdan azabına ve suça dönüşür (Nietzsche, KSA1.249 §1). Özgürlük ile mutluluk ise ancak unutma ile elde edilebilir. Aslında Nietzsche'nin insanın acı çekmesi ve hayvanın mutluluğu ile insan-hayvan ilişkisini farklı perspektiften problem edindiği söylenebilir. *Ahlakın Soykütüğü Üzerine*'de de benzer bir tartışma hattı üzerinden köle ahlakının geçmiş üzerine olan ahlaki bir perspektife dayandığını iddia eder. Geçmişe bağlı/bağımlı yaşama biçimini örneklendirirken köle ahlakının unut(a)mama güçsüzlüğü, ya da unutma gücünün zayıflığı sebebiyle *ressentiment*'e (hınca), nefrete ve kine sebep olduğundan bahseder (Nietzsche, KSA4.270–71 §10). Bunun karşısında ise efendinin (hayvansal) unutma gücü ise farklı bir perspektif ve tarih anlayışı ortaya koyar. Başka bir örnek olarak Nietzsche Hristiyan bağışlayıcılığını örnek verir. Yeni bir başlangıç olanağına dönüştürmek yerine affetmek, hınç duygusunu uyandırır ve geçmişe ya da geçmişte olana karşı nefret duygusunun beslenmesine neden olur. Geçmiş büyüterek "böyleydi" ["*es war*"] olarak geleceğe taşır ve onun "böyle olmalı"ya dönüşmesine ya da başka bir deyişle, yaratıcı istencin "böyle istiyorum" ["*aber so will ich es*"] demesine engel olur (Nietzsche, KSA4.181 §2).

Hayvansal unutma, geçmiş gerekli, sabit ve değişmez olarak gören tarih perspektifini bozar; geleceğe yönelmenin yolu ancak böyle açılmış olur; hatta hayvan unutkanlığı geçmişe özgür müdahalelerde bulunmanın olanağını açar çünkü geçmiş olumsal, akışkan ve tersine çevrilebilir hale getirir. Fakat, Nietzsche burada tarihten ve hafızadan uzak durmanın ya da geri çekilmenin gerektiğine dair bir iddiada bulunmamaktadır. Bunun yerine, rafine bir hayvan unutkanlığının tarihsel duyarlılığını ve algısallığını tekrar hesaba katmayı hedefler. Bu bağlamda Tarih metninde yeni bir hiyerarşi kurmak yerine, herhangi bir hiyerarşi oluşturan – hayvan-insan, unutma-bellek gibi – düzenin olanak koşullarını boşa çıkarmak ister. Neşe/şenlik, iyi vicdan, şen edim, geleceğe güvenme gibi olumlu gördüğü durumların kişinin unutulabilmesine ve doğru zamanda hatırlanmasına bağlı olduğunu iddia eder (Nietzsche, KSA1.248–49 §1). Tarihsel ve tarih dışı yaşamak bireyin, insanların ve kültürün sağlığı için aynı oranda gereklidir. Bu yeni perspektiften, insan-olmak hayvandan uzaklaşmayı gerektiren bir

hareket değil; hayvana dönmek insan için yaşamı olumlamak, kaçınılmaz bir güce dönmek anlamına gelir. Nietzsche, insanlığın kendisini hayvan olarak unutma bağlamında olumlama ihtiyacını vurgular, çünkü çok fazla hafızayı yaşama tehdit olarak algılamaktadır: "tarih fazlalığı ile insan varlığı sona erer ve tarih dışı kuşatma olmadan, asla başlamaz veya başlamaya cesaret edemezdi" (Nietzsche, KSA1.253 §1). Yalnızca hayvanın unutkanlığı temelinde insan yaşamı ve kültürü mümkün hale gelir. Nietzsche, hayvanda yalnızca geçmişi ve insanda ise yalnızca geleceği gören önyargıyı reddeder. Bunun yerine, insanda ümit eden şeyin, sözde insanlığı ve hafızasından ziyade hayvanlığın ve unutkanlığın olduğunu ileri sürer. Unutkanlık, çok fazla tarihin hazımsızlığına karşı yatıştırıcı bir çare olarak yaşam için gereklidir. Bununla birlikte, unutkanlık kör bir tutku, bir tür delilik hali ve aptallık olması her şeyi unutmamızı sağlayıp bir şeye odaklanmamızı ve onu gerçekleştirmemizi sağlar. Bu şekilde, insanların ya da insanlığın büyük amaçlarını gerçekleştirebileceği söylenebilir. Böylelikle unutma, insanca-pek-insanca bir hafızadan daha erdemli, daha zengin ve cömert bir insan-hayvanı yaşamı olanağını içinde barındırır. Ayrıca yaşam için hafızadan daha gereklidir çünkü hayvanın da kanıtladığı gibi, neredeyse hiç hafıza olmadan yaşamak mümkündür, ancak unutkanlık olmadan yaşam mümkün olamaz.

İnsanı ve ona içkin olarak kabul edilen tarihi mümkün kılan da unutkanlığın kendisidir. Unutkanlık ve tarih dışı olan yalnızca hayvani özelliklere indirgenmez. İnsan yaşamı, hayvanın unutkanlığıyla başlar ve dahası, bu unutkanlık sayesinde var olmaya ve büyümeye devam eder. Nietzsche, unutkanlığın yalnızca insanın yaşamını oluşturan şeyden ayıramaz olduğunu iddia etmekle kalmaz, aynı zamanda ve daha da önemlisi, tarihsel olanın bizzat tarih dışı tarafından ortaya çıkarıldığını iddia eder. Unutkanlık, tarihsel olayın üzerine inşa edildiği zemin, tüm büyük işlerin (*rechte Tat*) doğum yeri, yaratıcı ve tutkulu bir yaşamın kaynağıdır:

Bu, kişinin en az adil olma yeteneğine sahip olduğu durumdur [*der ungerechteste Zustand von der Welt*]; dar görüşlü, geçmişe karşı nankör, tehlikelere karşı [*gegen*] kör, uyarılara karşı [*gegen*] sağır kişi karanlığın ve unutkanlığın ölü denizinde küçük bir yaşam girdabıdır: ve yine de bu durum baştan aşağı tarih dışı [*unhistorisch*], tarih karşıtı [*widerhistorisch*] olarak sadece adaletsizliğin değil, aynı zamanda her eylemin de rahmidir (Nietzsche, KSA1.253 §1).

Bu noktada Nietzsche Yunanlılar örneğini, kültürün büyüklüğünden tarihsel olmayan hayvan duyarlılığının sorumlu olduğunu göstermek için verir. Yunanlıların tarih dışı hayvan duyarlılığı, geçmişe el konulmasının ne zaman yaşamı zenginleştirdiğini ve ne zaman yaşamı azalttığını belirlemelerine olanak tanır. Nietzsche, "‘Tarih dışı’ (*das Unhistorische*) kelimesiyle, sınırlı bir ufukta kendini unutup kapama sanatına ve gücüne atıfta bulunur[r]; ‘Tarih-ötesi’ (*transhistorisch*) birinin bakışlarını, varoluşa ebedi ve eşdeğer karakterini veren şeylere, sanata ve dine doğru yönlendiren güçlerdir" (Nietzsche, KSA1.330 §10), der. Modern kültürün bu sanatı kaybettiğini, tarihsel olmayan hayvani duygusunu yitirdiğini ve bu nedenle ya çok fazla tarihte ya da çok fazla unutkanlıkta boğulma riskini taşıdığını iddia eder. Modern kültür, bilim ve bilginin kurtarıcı bir güce sahip olduğu yanılsamasını yaşamaktadır (Nietzsche, KSA1.257 §1). Bu nedenle, modernlerden farklı olarak Yunanlılar, yaşamsallıklarını artırmak adına bilgi arzularını ılımlı bir hale getirdiler. "Yunanlılar, ideal bir yaşam gereksinimiyle [*ein ideales Lebensbedürfniss*] doyumsuz bilgi arzularına sınır koydular çünkü öğrendiklerini hemen yaşamak istediler" (Nietzsche, KSA 1.807 §1). Yunanlılar için hafıza, geçmiş geleceğin bir besin olarak kullanan, ancak ufkuna çekemediği her şeyi unutan plastik, sanatsal ve unutkan bir güçtür (Nietzsche, KSA1.333-34 §10). Kültür, bu nedenle ne kendini bir bilgi birikimiyle ne taklitle ne de tekrarlarla karıştırır. Bunun yerine kültür, "doğayı yeni bir canlı doğa ile zenginleştiren" [*die Natur durch neue lebendige Natur vermehren*] yaşamın bir tür çoğullaşması anlamına gelir (Nietzsche, KSA1.400 §6). Sonuç olarak, Yunanlılar için "insanlık", vücudu örten bir elbise gibi hayata eklenmiş bir şey değil, daha çok onların doğası gereği kültürel bir güç olarak hayvanlıklarının onaylanmasını ifade eder (Nietzsche, KSA1.333-334 §10).

Unutkanlık, zamanın dışında olanı zamana açar. İnsan-hayvanının yaşam formları oluşturmaya devam etmesi için ihtiyaç duyduğu sonsuzluğun oluş akışını aşan ve ebedi değere sahip gibi görünen yanılsamalar üretmesini sağlar; ebediyet/sonsuzluk illüzyonları bu şekilde unutma gücüne bağlıdır. Yani insana ait görünen bu kavramlar hayvan unutkanlığının bir sonucudur. Nietzsche, unutkanlıkta sadece eylem uğruna hafızayı stabilize eden bir güç değil, aynı zamanda hayatın daha da gelişmesi uğruna hafızayı bozan bir güç görür. Yalnızca geçmişe yönelik bir anının aksine, unutkanlık

insan-hayvanını merkezden uzaklaştırmak, yönünü şaşırtmak ve yeniden yönlendirmek için müdahale eder. Bu yer değiştirme, kendi hayali karakterini unutmuş ve fazla durağan, katı ve dogmatik hale gelen bir istikrar yanılması üstesinden gelmeye izin verir. O halde ihtiyaç duyulan şey, yeni bir başlangıç yaratmak için zamanın devamlılığını bozan bir güç olarak kabul edilen hayvan unutkanlığıdır. Hayvan unutkanlığı, belleğin ya da hafızanın geçmişin ötekisi olmasına ve geçmiş artık geçmişle özdeşleştirilemeyen bir şeye dönüştürmesine izin verir. Kısaca özetlemek gerekirse, unutmaya oluş içerisinde illüzyonlar yaratır, bu illüzyonlar sonsuz akışı aşan ya da ebedi değere sahip bazı sabitlikler olarak görünür, fakat unutmaya ile bu sabitliklerin ya da değişmez gibi görünen formların sürekliliği bozulur ve yeni başlangıçların ortaya çıkmasını sağlar.

Nietzsche, unutmayı bütün edimler ve olaylar için zorunlu olarak görür. Bu sebeple, unutmanın yaşam için önemini sürekli vurgular. Bir adım daha ileriye giderek Nietzsche, unutmaya olmadan yaşamın mümkün olamayacağını söyler (Nietzsche, KSAI.285 §9). Unutmaya gücü olmadan insanın sürekli tarihsel yaşamaya çalışması onu zorunlu olarak uykusuz bırakacakken [*des Schlafens zu enthalten gezwungen würde*], hayvanın yaşamı ise sürekli devam eden, kesilmeyen bir geviş getirmeye [*immer wiederholten Wiederkäuen*] döner (Nietzsche, KSAI.250 §1). Nietzsche burada hayvan ve insan örneklerini unutmanın bir yaşamsal güç olduğunu, var olanların var olabildiğini mümkün kılan ya da var olabildiğinin olanaklılık koşulu olarak ortaya koyar. Unutmaya gücünden yoksun yaşamın, sürekli oluş içerisinde varlığını kaybedeceğini ve artık ona inanamayacağını, Heraklitosçu bir sürekli dönüşüm felci içerisinde kalacağını belirtir (Nietzsche, KSAI.308 §8).

Bu kısımda mevzubahis hayvan problemi bağlamında, Nietzsche'nin unutmaya yaptığı radikal hamlenin benzerini Derrida dokunma duyusuna ile yapmaya çalışmaktadır. Derrida'nın düşüncesinde, hayvana ait dokunma duyusunun yeniden ele alınmasıyla insan ve hayvan arasındaki aşılabilir gibi görünen ayrımın temelleri sarsılacaktır.

Duyuların Duyusu ya da Varlık Belirlenimi Olarak Derrida'da Dokunma

Dokunma sorunu, Derrida'nın hayvan sorunuyla ilgili son bilinen çalışmalarından birini temsil eder ve böylece yapı söküm (*deconstruction*), hayvanlarla ilgili bir dizi uygulamalı araştırma alanını besleyecek bir tür bilgiye dönüşür. "Hayvan çalışmaları" ifadesi ile formüle edilebilecek yeni bir felsefi bilgi alanının gelişmesine katkı sağlar. Derridacı yaklaşım, hayvan sorusu ya da çalışmaları bağlamında yaşama dair her tür metafizikten önce yaşam felsefesine hayat veren temel kavramları canlandırır. Bu bağlamda, dokunma düşüncesi de diğer Derridacı kavramlar gibi hayvanlar üzerinden anlam kazanır ve hayvan sorusuna farklı bir perspektif getirmeye çalışır.

Batı düşünce tarihinde, çok az düşünür hayvanların dokunma duyusunu dikkate almış ya da dokunma hakkını onlara tanımıştır. Aristoteles gibi çok az düşünür hayvanların dokunma duyusu üzerine çalışmalar yapmıştır. Aristoteles'in açtığı tartışmayı, Derrida'nın bu tartışmaya yaptığı katkılar olmadan ele almak eksik olacaktır. Dokunma duyusu, Aristoteles'in hayvanlar üzerine düşüncelerinde önemli rol oynar. Derrida'nın Aristoteles'ten miras aldığı, dokunma duyusunun diğer duyular gibi konu edinilemeyeceğidir. Dokunma diğer duyularla karşılaştırıldığında doğru anlamıyla bir duyuyu değildir ya da dokunma duyuların duyusudur [*le sens des sens*], çünkü "dokunma olmadan diğer duyular olamaz ve dokunma organı, diğer duyular gibi ne topraktan/yerden [*γη - γη*] ne de başka tek bir [*οὐδέμιναν - οὐθείς*] unsur/ilkeden [*στοιχείων - στοιχείο*] oluşur" (Aristoteles, 435b3-5). Dokunma, diğer duyular arasında tek bir duyuyu olarak değerlendirilmediği gibi diğer duyular göz önüne alındığında aşkın bir durumu vardır. Derrida'nın amacı, hayvana bu dokunma düşüncesine entegre olma olanağını vermek ve bu duygunun tüm canlıları – insan ve insan olmayan – hayata bağladığını göstermek için dokunsal/hapto-merkezciliği yapı sökümüne uğratmaktır. Dokunma hissi sadece insanlara özgü değildir, dokunma hayvan dünyasında da mevcuttur. Dokunsal/haptik felsefe, hayvan dünyasında var olan dokunuşu göz ardı eder. Derrida için sorunun kalbi, insan elinin dokunma duyusu ile ilgili bir ayrıcalığa sahip olması ve insan olmayan hayvanların insan dünyasından dışlanmasına yol açan, insan ve insan olmayan dünyalar arasında bir uçurum yaratan "hapto/dokunma-merkezcilik"tir.

Aristoteles'e göre dokunma, hayvanın var oluşu ile doğrudan bağlantılı, onun yaşamı için zorunludur. Dokunma ve hayvanın yaşamı eş süreli, dokunma duyusu olmayan hayvan/canlı yaşayamaz, fakat diğer duyular örneğin görme ya da duyma gibi yetilerin eksikliğinde hayvan yaşamaya devam edebilir (Aristoteles, 435b5-8). Yani dokunma burada hayvanın refahından ziyade

hayvanın varlığı ile ilgilidir. Buna ek olarak, Aristoteles için ölüm ve yaşam birbirinden tamamen ayrı, hatta karşıt görünse de Derrida, Aristoteles’in – çok kısa bahsetmiş de olsa – aşırı dokunma durumunun canlının ölmesine neden olabileceği iddiasına vurgu yapar (Aristoteles, 435b14-15). Böylelikle dokunma duyusu sadece yaşamla değil; ölümle de ilgilidir. Derrida’nın *hyperbole* fikri burada da işler durumdadır. İki uç olan, dokunmanın yokluğu ve çokluğu ya da aşırılığı hayvanın ölümüne neden olurken ancak arada, küçük bir aralıkta canlının yaşamasına olanak tanımaktadır. Bu duyulur olanın hiperbolü, Derridacı terimlerle ifade etmek gerekirse, oto-immün bir sürece neden olup, hayvana karşı bir şeye dönüşebilir. Dokunma sayesinde şunu anlıyoruz ki yaşayan hayvan varlığı artık sadece yaşamla bağlantılı değil aynı zamanda ve hatta temelde ölümle daha çok ilgilidir. O halde, insan olsun ya da olmasın Aristotelesçi dokunma ve canlı bedeninin birlikte var olması ya da eş süreli olması (*co-extensivité*) bize başka neyi göstermektedir? Dokunmak canlı bedenle eş süreliyse, sadece haptik/dokunsal olanın sorgulamanın merkezine alınmasının değil; aynı zamanda, dokunma üzerinden hayvan ile olan ilişkimizin ve bu ilişki içerisinde kendimize tanıdığımız ayrıcalığın da tekrar düşünülmesi gerekir.

Derrida’ya göre dokunma duyusu içselleştirme ve çıkarma (*expulsion*) ile ilgilidir. Aristoteles’in de desteklediği bu iddiaya göre, yemek yeme ve sindirme de dokunma duyusuyla ilgilidir. Burada Nietzscheci unutma yetisi ve bellek arasındaki ilişki ile Derridacı anlamda içselleştirme ve çıkarma arasındaki ilişki açık bir benzerlik taşırlar. *Soykütük*’te unutma yetisi sindirimle, hafıza ya da bellek ise içselleştirmeye benzer olarak kullanılmaktadır. Derrida’nın vurguladığı gibi çıkarma olmadan ya da Nietzscheci sindirim olmadan hayvan var olmaya devam edemez.

Derrida dokunma üzerinden, sınırlılık, dünya ve limit kavramlarını tartışmaya açar (Derrida 53).Paradoksal görünse de Derrida için geleneksel iç ve dış karşıtlığı dokunma duyusu için anlamını yitirecektir. Dokunma, yüzey hissi ve dış yüzeyle temas arasındaki ayrım ile anlaşılamaz. Zira dokunma, yaşayan varlığın kendilik ile kendilik-olmayan alan arasına yerleşmesini sağlar; onun üzerinden temas mümkün hale gelir. Hayvanın yaşamak için kendine dokunması – hareket etmesi, yemek yemesi, sindirmesi, vb. gibi – içi ve dışı arasında bir sınır ya da bir limit yaratması anlamına gelir. Bu sınır, yalnızca hayvanın değil, aynı zamanda ötekinin sonluluğunu da belirler. Hayvanın sonlu varlığı, tıpkı ötekinin dokunulan-dokunan [*touché-touchant*] haline gelmesi ile sonlu varoluşunu mümkün kıldığı gibi, ancak dokunma ile mümkün olur. Bu nedenle, sonluluk duygusu olarak dokunma olmadan hayvan kendi yaşamına erişemez. Bu oto-immünite hakkında konuşmamız gerekirse, yaşayan bir varlığın ötekini karşılamasını sağlar, böylelikle yaşam dünyasının kurucu hareketidir. Fenomenolojinin, temel varlık belirlenimlerinden biri olarak gördüğü yaşam dünyası (*Lebenswelt*), dokunma ile olanaklı hale gelir. Böylece Derrida, meseleyi bir adım öteye götürerek yaşam dünyasının olanaklılık koşulu olarak dokunmayı öne sürer. Burada Nietzsche’nin ortaya koyduğu sürekli devam eden oluş içerisinde unutma olmadan var olmanın mümkün olamayacağını iddiası gibi Derrida da dokunmayla var olmanın mümkün olduğu söyler. Daha ayrıntılı olarak ifade etmek gerekirse, kendine dokunma olarak dokunma, var olmaya zorlar ve kendini terk etmekten korur. Kendiliğin var olması ile birlikte iç ve dış arasındaki limit mümkün olur ve böylece öteki var olmaya başlar, duyulur ya da dokunulur hale gelir. Kendilik ve öteki arasındaki mesafe ancak bununla mümkün olur (Derrida 119). Kendiliği ve ötekiliği mümkün kılan, onlar arasındaki ayrımın olanaklılık koşulu olan dokunmanın nesnel bir incelemesi mümkün değildir. Fenomenolojik indirgeme [*reduction*] yöntemiyle de ele alınamaz çünkü son tahlilde fenomen ve fenomenolojist arasındaki ayrımı mümkün kılan dokunmanın kendisidir. Dokunmanın bu kadar kurucu bir öge olması, onun inceleme tarafından dokunulmasını engeller. Bir başka açıdan, insan-hayvan ikiliği gibi ikilikleri yaratan metafizik ayrımlara öncüdür. Dokunma sonuç olarak hayvanın bedeni ile ilgili olabilir; fakat dokunma belirli bilimsel kuralları sağlayacak bedensel bir problem ya da soru değildir. Yani hakkında nesnel bir bilgi edinmek mümkün olmayacaktır. Dokunma içerisinde olan dokunmaya indirgenemez. Böylelikle dokunma ve dokunmama kendine burada yer bulur.

Sonuç

Derrida’nın dokunmayla ortaya koyduğu, Nietzsche’deki unutmanın hem unutmayı hem de hatırlamayı ya da belleği bir arada barındırması gibi hem dokunabilme hem de dokunamama ile ilgilidir. Hatta bir adım ileri gidersek, insanda ve hayvanda ortak olan unutmanın, var oluşu mümkün

kıldığı gibi, dokunma da hayvan ve insana ait dünyanın yaratıcısı olarak var oluşu mümkün kılan öğelerdendir. Artık klasik kategoriler burada işe yaramaz hale gelmiştir. İnsan dokunma ya da bellek üzerinden iddia ettiği baskın ve egemen pozisyonunu kaybetmiştir. Burada çalışan mantık, kimliklerin de-konstrüksiyonu ve öznelliklerin ya da özne pozisyonlarının sarsılmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Aristotle. *On the Soul; Parva Naturalia; On Breath*. Çev. M. A. W. S. Hett, vol. Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1935.

Derrida, Jacques. *Le Toucher, Jean-Luc Nancy*. Galilée, 2000.

Nietzsche, Friedrich. *Also Sprach Zarathustra*. Verlag de Gruyter, 1967.

---. *Die Fröhliche Wissenschaft*. Verlag de Gruyter, 1967.

---. *Die Geburt Der Tragödie*. Verlag de Gruyter, 1967.

---. *Die Philosophie Im Tragischen Zeitalter Der Griechen*. Verlag de Gruyter, 1967.

---. 'Schopenhauer Als Erzieher'. *Unzeitgemässe Betrachtungen*, Verlag de Gruyter, 1967.

---. *The Will to Power*. Çev. Walter Arnold Kaufmann and R. J. Hollingdale, Vintage Books ed, Vintage Books, 1968.

---. 'Vom Nutzen Und Nachtheil Der Historie Für Das Leben.' *Unzeitgemässe Betrachtungen*, Verlag de Gruyter, 1967.

---. *Zur Genealogie Der Moral*. Verlag de Gruyter, 1967.